

فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک

سال شانزدهم، شماره ۷۱، بهار ۱۳۹۷

مقاله یکم، از صفحه ۲۴-۵

الگوی انگاره پژوهی «دفاع» در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله العالی)

محمد رحیم عیوضی^۱، محمد آقایی^۲

دریافت مقاله: ۹۶/۳/۱۵

پذیرش مقاله: ۹۶/۵/۱۲

چکیده

انگاره‌ی «دفاع» و مختصات آن از جمله مفاهیم مرکب و سیال در طول تاریخ اندیشه‌ی بشر بوده است. به طوری که از فرهنگی به فرهنگ دیگر و از مکتبی به مکتب دیگر ابعاد آن مختلف و احياناً مخالف بوده است. انگاره‌ی «دفاع» در فرهنگ سیاسی تشیع معنایی متفاوت از سایر مکاتب فکری دارد لذا برای شناخت صحیح آن لازم است محدوده و مرزهای آن را در یک پژوهش مستقل مورد مطالعه قرار دهیم. حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی) به عنوان تأثیرگذارترین عالم دینی در جهان تشیع در عصر حاضر که میراث بر اندیشه‌های ناب ائمه اطهار (علیهم السلام) است دارای نقطه نظرات مهم و تأثیرگذار در این موضوع می‌باشد از این روی بررسی مرزهای «دفاع» در اندیشه‌ی ایشان در شناخت صحیح از فرهنگ سیاسی تشیع اهمیتی عمده دارد. از این منظر سؤال اصلی پژوهش حاضر آن است که انگاره‌ی «دفاع» در اندیشه‌ی امام خامنه‌ای (مدظله العالی) دارای چه مختصاتی است؟ برای پاسخگویی به این پرسش نگارنده مفهوم «دفاع» را در چهار حوزه‌ی هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، غایت‌شناسی، و روش‌شناسی در اندیشه‌ی امام خامنه‌ای (مدظله العالی) مورد بررسی قرار داده است. یافته‌های پژوهش نشان داد در سپهر اندیشه‌ی امام خامنه‌ای (مدظله العالی) انگاره‌ی «دفاع» با هستی‌شناسی دویعدی، معرفت‌شناسی توانمند ساز و قابلیت محور، غایت‌شناسی سعادت طلبانه، و روش‌شناسی اخلاق مدار فهم می‌گردد. نوشتار حاضر از نوع پژوهش‌های کیفی است که با روش توصیفی-تحلیلی انجام گرفته و اطلاعات آن از طریق مطالعه اسنادی به دست آمده است..

واژگان کلیدی: امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، دفاع، هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، غایت‌شناسی، روش‌شناسی.

۱. استاد جامعه‌شناسی دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره).

۲. دانشجوی دکتری مطالعات سیاسی انقلاب اسلامی دانشگاه شاهد (نویسنده مسئول) aghaei_1369@yahoo.com

مقدمه

دفاع در زمره‌ی ابتدایی‌ترین حقوق هر ملت و یکی از روشن‌ترین انگاره‌های عقل‌پذیر بشری محسوب می‌شود به طوری که در طول تاریخ روابط بین‌الملل «دفاع مشروع» همواره به‌عنوان یکی از اصول حقوق موضوعه‌ی بین‌المللی مطرح بوده است. در قانون مجازات عمومی ایران نیز بحث دفاع مشروع با شرایط خاص خود در چند ماده‌ی قانونی مانند ۴۱، ۱۸۴، ۱۸۶ و ۱۸۸ مورد پذیرش و تصدیق قرار گرفته است. دفاع در لغت به معنای حمایت کردن، حفظ کردن، راندن و بازداشتن به کار رفته است (دهخدا، بی تا، ج ۱۱: ۱۱۲۹). همچنین در معنای محافظت کردن از دستبرد دشمن و رویارویی مسلمین با کافران جهت عقب راندن ایشان از تجاوز به کشور اسلامی به کار برده شده است (معین، ۱۳۸۸ به نقل از لطفی مرزناکی، ۱۳۹۴: ۳۵). دفاع که در ادبیات فقهی از آن به «جهاد دفاعی» یاد می‌شود یکی از ابواب مستقل در کتب فقهی تحت عنوان «کتاب الجهاد» را به خود اختصاص داده است^۱ که این مسئله اهمیت خاص انگاره‌ی دفاع را در اندیشه ائمه‌ی معصومین (علیهم‌السلام) عالمان شیعی مشخص می‌نماید. این ضرورت اسلامی در آیات متعددی از قرآن کریم نیز مورد اشاره قرار گرفته است^۲.

مطالعه‌ی اندیشه‌ی دفاعی حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و انجام پژوهش علمی در این باب از این حیث که اولاً در بستر جریان فرهنگ سیاسی تشیع نضج یافته و از آبشخور معارف ناب ائمه طاهرین (علیهم‌السلام) سیراب گشته است و ثانیاً به‌عنوان دکترین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران مطرح است بسیار ضروری و حائز اهمیت است. از طرف دیگر شناخت مرزهای مفهومی دفاع در اندیشه‌ی ایشان و ذیل چهار کلان‌الگوی فلسفی-سیاسی راه را برای ورود برساخته‌های غربی نوعاً نامتقارن با مبانی اسلامی به ادبیات سیاسی اسلامی می‌بندد. بر این مبنا تحدید مرزهای مفهومی «دفاع» در اندیشه‌ی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) مهم‌ترین دغدغه‌ی نگارندگان پژوهش حاضر بوده است. به همین علت برای فهم جغرافیای وسیع اندیشه‌ی دفاعی معظم له ناگزیر از طراحی چارچوب

۱. برای مطالعه بیشتر رک به: کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، *الکافی*، دوره ۸ جلدی، چاپ چهارم، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ج ۵، ص ۲؛ مغربی، ابوحنیفه (۱۳۸۵)، *دعائم الاسلام*، چاپ دوم، قم: موسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، ج ۱، ص ۳۳۹؛ مفید، محمد بن محمد بن نعمان (۱۴۱۳)، *المقنعه*، قم: انتشارات کنگره جهانی هزاره شیخ مفید، ص ۲۶۹؛ طوسی، محمد بن حسن (۱۳۹۰)، *الاستبصار فیما اختلف من الاخبار*، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ج ۳، ص ۲.

۲. رای نمونه رک. به قرآن کریم سوره توبه آیات ۴۱ و ۷۳ و ۳۶، سوره انفال آیه ۶۵، سوره حج آیه ۳۹، سوره نساء آیه ۹۵.

نظری روشمندی هستیم که به درک هرچه بهتر این مسئله یاری رساند. یکی از منطقی‌ترین روش‌ها برای انجام این مهم آن است که اندیشه‌ی ایشان را به‌عنوان یک کل واحد در سطوح گوناگون کیفی موردبررسی قرار دهیم تا تصویری به‌غایت روشن از این مسئله به دست آوریم. به همین علت در بخش بعدی پژوهش به ارائه‌ی چارچوب نظری روش‌مدار پرداخته خواهد شد که به ادعای نگارنده بهترین روش برای فهم اندیشه‌ی دفاعی پیچیده و مهم امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) است. لازم به یادآوری است که با توجه به جستجوی نگارندگان در منابع فارسی و لاتین تاکنون پژوهشی با موضوع و رویکرد نوشتار حاضر به رشته‌ی تحریر در نیامده است و به همین علت پرداختن به این بحث با چنین رویکردی در قالب یک پژوهش مستقل لازم به نظر می‌آید.

مبانی نظری

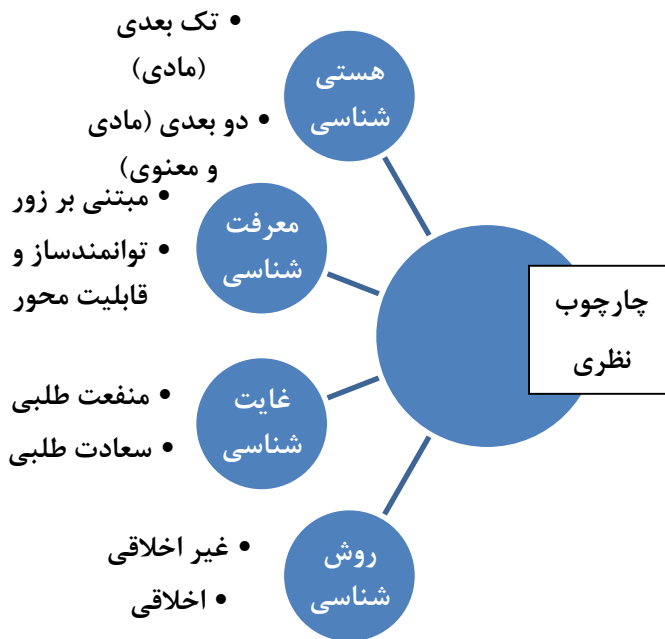
– پیشینه تحقیق:

هر پژوهش از دو لایه بنیادی تشکیل شده است لایه ماهیتی و لایه فرایندی که ماهیت و قابلیت یک پژوهش را نشان می‌دهد. لایه ماهیتی پژوهش به حوزه معرفت‌شناسی موضوع و مسئله پرداخته و چارچوب نظری و متدلوژی و لایه فرایندی به حوزه کاربردی و روش فرایندی می‌پردازد. یکی ملزومات اساسی هر پژوهش علمی طراحی چارچوبی نظری است که بتواند پژوهشگر را در یافتن پاسخ‌های صحیح برای سؤال اصلی پژوهش یاری کند (سید امامی، ۱۳۸۷: ۱۶۲). طراحی یک چارچوب نظری علمی مناسب ربط وثیقی به موضوع و به تبع آن سؤال اصلی پژوهش دارد: موضوع مورد مطالعه بسیط است یا مرکب، محدود است یا وسیع، متعین است یا نامتعین و درنهایت قیاسی است یا استقرایی. از آنجاکه سؤال اصلی نوشتار حاضر مشخص نمودن مختصات انگاره‌ی «دفاع» در جغرافیای اندیشه‌ی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) است لذا برای پاسخگویی به این پرسش نیاز به ارائه‌ی چارچوبی نظری داریم که اندیشه‌ی معظم له را در سطوح گوناگون مورد بازشناسی قرار دهد. به لحاظ منطقی مناسب‌ترین شیوه جهت فهم کلیت یک اندیشه آن است که آن اندیشه را در چهار سطح گوناگون مورد مطالعه قرار دهیم تا بنیادی‌ترین اصول آن را به دست آوریم، به عبارت دیگر برای فهم کلیت انگاره‌ی دفاع در اندیشه‌ی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) لازم است آن را ذیل چهار سطح هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، غایت‌شناسی، و روش‌شناسی مورد مطالعه قرار دهیم.

هرکدام از این چهار سطح دارای سطوحی است که با قرار دادن اندیشه‌ی دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در آن‌ها می‌توانیم تصویری روشن و شمایی مشخص از جغرافیای اندیشه‌ی دفاعی معظم له را به

دست آوریم. هستی‌شناسی دفاعی را می‌توانیم تک‌بعدی و یا دوبعدی بدانیم، معرفت‌شناسی دفاعی را می‌توانیم مبتنی بر زور و یا قابلیت محور و توانمند ساز بدانیم، از حیث غایت شناسی دفاع ممکن است منفعت‌طلبانه و یا سعادت‌طلبانه باشد و درنهایت از حیث روش‌شناسی دفاع ممکن است با روش اخلاقی و یا غیراخلاقی صورت پذیرد. هرکدام از این مفاهیم دارای توضیحات و تعاریفی است که در ذیل همین بخش موردبررسی قرار می‌گیرد. صورت کلی چارچوب نظری پژوهش و اجزای آن در قالب «نمودار یک» به‌روشنی نشان داده‌شده است.

نمودار ۱: چارچوب نظری پژوهش و اجزای آن

– **هستی‌شناسی:** هستی‌شناسی از لحاظ لغوی عبارت است از علم یا فلسفه‌ی هستی (های، ۱۳۸۵: ۱۰۶). آنتولوژی یا هستی‌شناسی در اصطلاح فلسفه نظریه‌ای عام است درباره‌ی این‌که چه چیزها و یا چه جوهرهایی در جهان وجود دارند (بتون و کرایب، ۱۳۸۴: ۲۲). این دانش درصدد ارائه و آزمون ادعاهایی درباره‌ی این‌که پدیده‌های اجتماعی و سیاسی چیست‌اند، از چه اجزایی تشکیل شده‌اند و این اجزا چه ارتباطی با یکدیگر دارند است (Blaikie, 1993:6). به تعبیری دیگر هستی‌شناسی معطوف به بررسی فرض‌هایی خاص درباره‌ی جامعه و سیاست است (افتخاری، ۱۳۹۲: ۱۱).

هستی‌شناسی چیزی جز نگاه پژوهشگر به عالم بیرون نیست، به عبارت دیگر تمام فرض‌های کلی شخص پژوهشگر درباره هستی و جهان در نگاه هستی‌شناسانه‌ی وی تجلی می‌یابد، یعنی هستی‌شناسی نگرش پژوهشگر درباره‌ی آنچه جهان را می‌سازد و چگونگی مطالعه‌ی آن است (Barbour, 2007: 20). به تعبیری بهتر هستی‌شناسی بازتاب نگرش پژوهشگر درباره‌ی کنه وجود و سرشت جهان است (مارش و فولانگ، ۱۳۸۷: ۳۳).

در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توانیم دو نوع رهیافت را از حیث هستی‌شناسانه از یکدیگر تفکیک نماییم: رهیافت «تک‌بعدی»، رهیافت «دو‌بعدی». سکولارها و مادی‌گرایان، دنیا و جهان را دارای تنها یک بعد می‌دانند، آنان معتقدند زندگی منحصر در همین جهان مادی است و خارج از این جهان چیزی وجود ندارد و اگر هم احیاناً وجود داشته باشد هیچ ربطی به ما ندارد. خروجی این نگاه از منظر دفاعی این می‌شود که انگاره‌ی دفاع نیز تنها به صورت مادی معنا دارد و خارج از مادیات دفاع معنایی نخواهد داشت. در مقابل این گروه، کسانی قرار دارند که رهیافت دو‌بعدی داشته و زندگی و هستی را دو‌بعدی می‌دانند. اینان معتقدند که انسان تنها همین وجود مادی نیست، بلکه علاوه بر وجود مادی دارای وجهی معنوی نیز هست که اتفاقاً همین وجه معنوی اصل و اساس وجود او را تشکیل می‌دهد. ایشان معتقدند روح معنوی در همه‌ی افعال و کردار انسانی جریان دارد و همین روح معنوی است که به رفتار انسان جهت می‌دهد، از این روی در «دفاع» هم مانند همه‌ی افعال بشری روح معنوی جریان دارد و همین روح معنوی است که جهت صحیح دفاع را در انسان مشخص می‌نماید.

— **معرفت‌شناسی:** معرفت‌شناسی یا اپیستمولوژی دانشی است درباره‌ی این که چه چیز را و چگونه می‌توان شناخت (Walliman, 2006: 14). به عبارت بهتر معرفت‌شناسی مطالعه‌ی چستی شناخت و ماهیت توجیه است (Schwandt, 2001: 71). در مرحله‌ی هستی‌شناسی پژوهشگر درمی‌یافت که چه چیزها و جوهرهایی در جهان وجود دارد و این جوهرها از چه اجزایی تشکیل شده است، اما در معرفت‌شناسی پژوهشگر دیگر کاری به این ندارد که چه چیزها و جوهرهایی در جهان وجود دارد، بلکه به این می‌پردازد که چگونه می‌توانیم درباره‌ی هستی‌هایی که وجود آن‌ها را قبول کرده‌ایم شناخت به دست آوریم.

به‌طور کلی معرفت‌شناسی به مفروضاتی درباره‌ی چگونگی شناخت هر چه وجود آن پذیرفته است گفته می‌شود (صادقی فسایی و ناصری راد، ۱۳۹۰: ۸۱). به عبارت دیگر معرفت‌شناسی مبنایی

فلسفی برای مشخص کردن معرفت‌های ممکن و معیارهایی برای ارزیابی دانش در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهد (Crotty, 1998 : 8). در واقع درحالی‌که هستی‌شناسی به مؤلفه‌های ماهوی دفاع نظر دارد، معرفت‌شناسی نمود عینی آن ماهیت را در عالم خارج تبیین می‌کند (افتخاری، ۱۳۹۲: ۱۲).

به‌طور کلی می‌توانیم انگاره‌ی دفاع را از منظر معرفت‌شناسی به دودسته تقسیم نماییم: دفاع مبتنی بر «زور» (سخت افزارانه)، دفاع «قابلیت محور و توانمند ساز» (نرم افزارانه). منظور از «زور» شکلی از قدرت است که بر اجبار و تحمیل استوار باشد. در این الگو قدرت به این معنا است که بازیگر الف بازیگر ب را به کاری وادار نماید که در شرایط غیر اجبارآمیز بازیگر ب آن را انجام نمی‌داد^۱. در مقابل «توانمندسازی و قابلیت محوری» گونه‌ای از قدرت است که آمیخته با عنصر رضایت و همراهی باشد و دقیقاً به همین علت است که این نوع از قدرت را مبنای تولید اقتدار می‌دانند، در این الگو برخلاف الگوی پیشین که بازیگر ب به‌زور مجبور بود تن به اقدامی دهد، بازیگر ب از روی میل و رغبت و با رضایت کار موردنظر را انجام می‌دهد (نای، ۱۳۸۷: ۴۵). از منظر معرفت‌شناسانه انگاره‌ی دفاع ممکن است بر مبنای هرکدام از این دو الگو صورت پذیرد و راهبرد دفاعی کشور بر مبنای هرکدام از این دو شکل تنظیم گردد.

غایت‌شناسی: غایت مهم‌ترین هدف یک فرد و یا یک مجموعه است، ممکن است فرد اهداف گوناگونی برای خود تعریف نماید و در پی دستیابی به تمامی آن‌ها باشد ولی در این مجموعه اهداف یک هدف بسیار پراهمیت وجود دارد که سایر اهداف را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد، هدفی که رسیدن به سایر اهداف مقدمه‌ای برای رسیدن به آن است. به عبارت دیگر غایت همان هدف نهایی است که تمامی اهداف خرد و میانه‌ی یک بازیگر در ذیل آن و در راستای آن تعریف می‌شود^۲. وقتی سخن از غایت‌شناسی انگاره‌ی دفاع به میان آورده می‌شود منظور یافتن آن هدف غایی دفاع است که تمامی اهداف دفاعی تعریف شده در دکتترین دفاعی کشور ذیل آن و در راستای رسیدن به آن تعریف شده باشد. مقوله غایت در افزایش انگیزه‌های دفاعی نقشی مهم دارد.

^۱ برای مطالعه بیشتر ر.ک به: دال، رابرت (۱۳۶۴). *تجزیه و تحلیل جدید سیاست*، مترجم: حسین مظفریان، تهران: مترجم.

^۲ برای مطالعه بیشتر ر.ک به: النهاوی، محمدعلی (۱۹۹۶). *موسوعه کشف اصطلاحات الفنون و العلوم*، بیروت: مکتبه لبنان.

به لحاظ هستی‌شناسی می‌توانیم دو روی آورد کلی غایت‌شناسی دفاعی را از یکدیگر مورد تفکیک قرار دهیم: اول دفاع با هدف «منفعت‌طلبی»، و دوم دفاع با هدف «سعادت‌طلبی». قائلان به روی آورد اول معتقدند که از لحاظ هستی‌شناسی انسان منحصر در مادیات است و وجود او با ظاهر مادی او یکسان است، این نگاه به صورت طبیعی منجر به آن می‌شود که مهم‌ترین هدف چنین افرادی زندگی مرفه مادی باشد چون ورای این جهان چیز دیگری را نمی‌بینند. اینان معتقدند که دفاع تنها برای امور مادی و در راستای هر چه بهتر کردن زندگی مادی است و معنویات در اهداف دفاعی هیچ جایگاهی ندارد. لازم به یادآوری است که این دسته ممکن است در بعضی شرایط خاص معنویات را مورد توجه قرار دهند، اما در این حالت نیز خود معنویات نیست که حائز اهمیت است، بلکه امور معنوی تا جایی دارای اهمیت است که به رسیدن به اهداف مادی کمک نماید و بدیهی است که خودشان فاقد اهمیت هستند (جونز، ۱۳۸۴: ۵۰۲-۴۸۱).

در مقابل قائلان به روی آورد دوم معتقدند هدف غایی دفاع وصول به سعادت است. ایشان به لحاظ هستی‌شناختی معتقد به دووجهی بودن (مادی و معنوی) نظام هستی می‌باشند و وجه معنوی را مهم‌تر وجه مادی به حساب می‌آورند، از این روی هدف نهایی دفاع را رسیدن به سعادت یعنی خوشبختی هم در دنیا و هم در آخرت می‌دانند. در این جبهه‌ی فکری نیز دو سطح از سعادت مطرح است. سطح اول سعادت فردی است که حالتی درونی است که در آن قوای مادی فرد در حالت تعادل قرار می‌گیرد. این سطح از خوشبختی در انزوا نیز قابل دستیابی است. اما سطح بالاتر از آن سعادت اجتماعی است. از منظر قائلان به روی آورد دوم سعادت واقعی جایی است که تمام جامعه به سعادت دست یابند (مراد، ۱۹۹۲: ۱۳۸).

روش‌شناسی

به لحاظ تئوریک روش‌شناسی مطالعه‌ی روش‌ها و توجیه‌کننده‌ی شیوه‌های اقدام است (میلز، ۱۳۸۲: ۶۹). به عبارت دیگر وقتی تکلیف ما با هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و غایت‌شناسی روش‌شناسی روش‌شناسی شیوه‌ای خاص از اقدام و عمل را برای رسیدن به هدف انتخاب نماییم که روش‌شناسی در انتخاب این شیوه و مشروعیت بخشیدن به آن کمک می‌کند (Harding, 1987: 2). در واقع روش‌شناسی شیوه‌های گوناگون رسیدن به هدف غایی را برای فرد مشخص می‌کند و راه‌های متفاوتی را پیش پای او قرار می‌دهد و علاوه بر آن که به معرفی طرق گوناگون می‌پردازد، صحیح‌ترین راه ممکن را با در نظر گرفتن سه ساحت قبلی برای فرد مشخص می‌نماید (Carter & Little, 2007: 28).

بسته به آن‌که در هر کدام از سه حوزه‌ی فوق‌الذکر در کدام یک از دودسته قرار داشته باشیم روش ما برای دفاع متفاوت خواهد بود. به‌طور کلی دو روش مختلف دفاع را می‌توانیم از هم تفکیک نماییم: روش «اخلاقی» و روش «غیراخلاقی». قائلان به روش اخلاقی معتقدند که اخلاق مهم‌تر از همه چیز است. ایشان معتقدند که دفاع را باید در مدار اخلاق معنا کرد از این‌روی فرد حق ندارد برای انجام دفاع از هر شیوه‌ای استفاده کند، بلکه تنها می‌تواند از روش‌های اخلاقی برای دفاع استفاده کند. در واقع از نظر ایشان در پیاده‌سازی دکترین دفاعی کاربست روش اخلاقی هرگز فرعی نبوده و بالعکس موضوعیت هم دارد. به عبارت دیگر ایشان قائل به شعار «هدف وسیله را توجیه نمی‌کند» هستند.

در مقابل ایشان گروهی قرار دارند که معتقدند می‌توان از هر روشی برای دفاع استفاده کرد. اینان می‌گویند وقتی هدف نهایی خود را شناختیم مختاریم با توسل به هر شیوه‌ای به آن هدف برسیم و بدیهی است که اخلاقی و یا غیراخلاقی بودن این روش به هیچ‌وجه موضوعیت ندارد، به عبارت بهتر ایشان قائل به این شعار هستند که «هدف وسیله را توجیه می‌کند».

دفاع در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): حال که معنای هر کدام از چهار سطح تحلیل مشخص گردید، در این بخش از نوشتار به بررسی اندیشه‌ی دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) از منظر هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، غایت‌شناسی، و روش‌شناسی پرداخته می‌شود و بیانات معظم له در هر یک از این چهار سطح مورد تحلیل قرار می‌گیرد. در واقع هدف این بخش که مهم‌ترین قسمت این پژوهش را در خود دارد آن است که توضیح دهد اندیشه‌ی دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در ذیل کدام رویکرد

هستی شناختی، کدام روی آورد معرفت‌شناختی، کدام رهیافت غایت شناختی و درنهایت کدام شیوهی روش شناختی قرار می‌گیرد. برای این منظور به بررسی پیشینگان هر کدام از این چهار سطح در اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) پرداخته خواهد شد تا پاسخی روشن و گویا برای سؤال اصلی پژوهش به دست آید و جغرافیای اولویت‌های دفاعی ایشان مشخص و ممتاز گردد.

هستی‌شناسی دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): اندیشمندان و فیلسوفان هستی‌شناس معتقد به وجودهای مختلفی در عالم هستند و اعتقاد آنان به این وجودها تا حدی است که جهان‌بینی خود را بر مبنای همین اعتقاد شکل داده‌اند. اما در میان این چندگانگی عقیدتی هستی‌شناختی می‌توانیم یک تقسیم‌بندی کلی از این مدل‌های گوناگون را مورد شناسایی قرار دهیم.

یادآور می‌گردد که به وجهی کلی می‌توانیم دو نوع کلان هستی‌شناسی دفاعی را از همدیگر تفکیک نماییم. نوع اول هستی‌شناسی دفاعی تک‌بعدی یا مادی است. بر اساس این مدل هستی‌شناختی عالم طبیعت و تبع آن حیات و زندگی بشری منحصر در همین عالم مادی است. در این مدل انسان مانند نباتات و حیوانات در نظر گرفته می‌شود که روزی در این جهان متولد می‌شود، مانند نباتات و حیوانات زندگی کرده و نشو و نمو می‌یابد و در نهایت مانند نباتات و حیوانات حیاتش خاتمه یافته و می‌میرد. در این الگو هیچ مابعدی برای پس از مرگ انسان مطرح نیست و انسان فقط در همین جهان مادی است که معنا می‌یابد و پیش یا پس از آن مطلقاً عدم است. بدیهی است که طبق این نگاه دفاع نیز تنها برای امور مادی معنا داشته و غیر از آن معنایی برایش متصور نیست. یعنی اندیشه دفاعی مادی است و امور معنوی در آن اساساً فاقد هرگونه نقشی است.

امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) این نوع تفکر را از ریشه و بن فاقد جاهت و نادرست می‌داند. در واقع ایشان به لحاظ هستی‌شناسی دفاعی در دسته‌ی دوم جای می‌گیرند، یعنی از منظر ایشان دنیا و حیات انسانی در همین جهان مادی خلاصه نمی‌شود، بلکه ماورای این دنیا جهانی دیگر است که اتفاقاً به لحاظ اهمیت، مهم‌تر از جهان مادی است. بر اساس این نگاه هستی‌شناسانه دفاع نیز در اندیشه‌ی ایشان دووجهی است، یعنی ترکیبی از دفاع مادی و معنوی. ایشان دفاع و میوه‌ی آن یعنی امنیت را شرط لازم برای پیشرفت در دو ساحت مادی و معنوی به حساب می‌آورند و در بیانی در این رابطه می‌فرمایند: «امنیت نعمت بزرگی است... در هر جامعه‌ای زمینه‌ی لازم برای پیشرفت‌های مادی

و معنوی امنیت است^۱». ایشان در این بیان به طور واضح و آشکار تصریح می کنند که دفاع و به تبع آن امنیت تنها در مادیات معنا نمی یابد، بلکه دفاع و امنیت هم دارای بعد مادی و هم دارای بعد معنوی است. لازم به ذکر است که به لحاظ زبان شناسی آوردن قید «معنوی» پس از «مادی» به نوعی اهمیت بعد معنوی دفاع را نشان می دهد و به گونه ای تأکید لفظی در این بیان صورت گرفته است، البته چون بحث نشانه شناسی دفاع موضوع این نوشتار نیست از توضیح این مطلب صرف نظر می شود و این مطلب به نوشتاری دیگر موکول می گردد^۲.

امام خامنه ای (مدظله العالی) در بیانی دیگر به صورت ضمنی به دو نوع هستی شناسی که در این پژوهش آورده شده است اشاره نموده و می فرماید: «اگر ملتی قدرت دفاع از خود را نداشته باشد، عزت او هم هیچ گونه تضمینی ندارد. در دنیایی که هوس ها و انگیزه های مادی به جای ارزش های معنوی بر انسان های صاحب قدرت حکمرانی می کند هیچ ملتی نمی تواند از هیچ مرکز دیگری جز قدرت درونی خود که خدای متعال به او بخشیده است، امید هیچ گونه کمکی و چشم داشت حمایتی را داشته باشد^۳». کنه سخن ایشان در این بیان آن است که از حیث هستی شناختی «ارزش های معنوی» هستند که پیش برنده ی مادیات به حساب می آیند. به عبارت دیگر امام خامنه ای (مدظله العالی) معتقدند که اگر تمامی مردم دنیا معنویات را ارج می نهند و هستی و جوهرهای آن را دوبعدی می دیدند در آن صورت منطقاً نیاز به دفاع به آن معنا که امروز مطرح است وجود نداشت و تنها ساحتی از دفاع که در برابر سایر موجودات غیر انسانی معنا دارد لازم به نظر می رسید، سپس ایشان تصریح می کنند که در دنیای امروز که ارزش های معنوی پایمال مطامع و هوس های مادی شده است دفاع توانمند ساز و قابلیت محور لازم به نظر می آید. به عبارت دیگر چون طبع بشر از مجرای جریان حرکت فطری خود خارج شده و دچار انحراف گشته است دفاع در برابر تجاوزات همنوعان انسانی ضرورت پیدا کرده است، زیرا اگر انسان ایمان می آورد که طبیعت بشر و ماهیت جهان هستی دوبعدی یعنی

^۱ بیانات مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه ای (مدظله العالی) در مورخه ۱۳۹۰/۱۰/۷ در دیدار با سفرا و روسای نمایندگی های سیاسی ایران در خارج از کشور.

^۲ برای مطالعه بیشتر در زمینه زبان شناسی، نشانه شناسی و معنا شناسی متن ر.ک به: سجودی، فرزاد (۱۳۹۳). *نشانه شناسی کاربردی*، چاپ سوم. تهران: نشر علم.

^۳ بیانات مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه ای (مدظله العالی) در مورخه ۱۳۸۴/۷/۶ در مراسم دانش آموختگی دانشجویان دانشگاه های افسری ارتش جمهوری اسلامی ایران.

هم مادی و هم معنوی است در آن صورت به تعبیر شهید مطهری «خدا گونه» می‌گشت و انسان خدا گونه شده هرگز به فکر انجام تجاوز به حقوق سایر انسان‌ها را نمی‌افتاد.

امام خامنه‌ای (مدظله العالی) در بخشی از سخنان خویش هستی‌شناسی صحیح را در این دوران مورد توجه قرار داده و می‌فرماید: «باید هوشیار بود، باید بیدار بود، ما باید درون خود را تقویت کنیم، تقویت علمی، تقویت اقتصادی، تقویت نوآوری و فناوری، و بالاتر از همه تقویت ایمان!». توجه امام خامنه‌ای (مدظله العالی) به عنصر «ایمان» و قرار دادن این عنصر به‌عنوان مهم‌ترین رکن هستی‌شناختی دفاع به‌صورت کاملاً آشکار مدعای نگارنده را تأیید می‌کند که از منظر اندیشه‌ی امام خامنه‌ای (مدظله العالی) دنیا و جوهرهای موجود در آن، و همین‌طور اجزا و ارتباط میان آن‌ها از حیث هستی‌شناختی دارای صورتی دوبعدی است یعنی مادی و معنوی است، و البته اینکه بعد معنوی قدرتمندترین بعد هستی‌شناسی دفاعی است و دقیقاً به همین علت است که در انجام دفاع به لحاظ هستی‌شناسانه، تقویت ایمان مهم‌ترین رکن در نگاه ایشان می‌باشد.

معرفت‌شناسی دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله العالی): وقتی که نگاه انسان به هستی تک‌بعدی باشد یعنی تنها وجه مادی انسان مورد توجه و تصدیق قرار گیرد در این صورت راه معرفت‌شناسی به‌صورت طبیعی منحرف شده و از مسیر اصلی خود عدول می‌کند. در دنیای امروز که اکثر بازیگران عرصه‌ی بین‌المللی زیر چتر لیبرال دموکراسی سکولار غربی قرار می‌گیرند بدیهی است که اگر مفروضات هستی‌شناسی ایشان را مورد واکاوی قرار دهیم به این نتیجه خواهیم رسید که نگاه آنان به هستی و اجزای آن تک‌بعدی است یعنی تنها وجه مادی انسان مدنظر ایشان قرار دارد. به‌عبارت‌دیگر وقتی مؤلفه‌های ماهوی دفاع یا به‌عبارت‌دیگر هستی‌شناسی دفاع تک‌بعدی در نظر گرفته شود، نمود عینی آن در جهان خارج یا به‌عبارت‌دیگر معرفت‌شناسی آن کاملاً واضح خودنمایی می‌کند: دفاع مبتنی بر زور.

در الگوی دفاع مبتنی بر زور تنها مادیات است که نصب‌العین دکتربین دفاعی کشور قرار می‌گیرد، به‌عبارت‌دیگر در این الگو دولت ب مجبور می‌شود که قدرت دولت الف را بپذیرد و در مقابل خواسته‌های او سر تعظیم فرود بیاورد، و این درحالی‌که است که اگر اجبار و تهدید دولت الف نبود، دولت ب هیچ‌گاه راضی به انجام این کار نمی‌شد. در این الگو چون یک بازیگر دارای زور

۱. بیانات مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی) در مورخه ۱۳۸۸/۳/۲۲ در دیدار با خانواده معظم شهدا و ایثارگران استان کردستان.

است به خود اجازه می‌دهد که با تبعیت از قانون «الحق لمن غلب» هر کاری را که بخواهد نسبت به سایر بازیگران انجام دهد، و چون جهان آخرت بر مبنای هستی‌شناسی ایشان ضرورتاً انکار می‌شود، ترسی از عقوبت اخروی نیز وجود نخواهد داشت. همین عدم وجود بعد معنوی اساس اخلاق لیبرال دموکراسی سکولار را زیر سؤال برده و به همین علت است که ارتکاب هر نوع عملی به بهانه‌ی دفاع برای آنان بلاشکال گشته و مورد تجویز رهبران ایشان قرار می‌گیرد که نمونه‌های آن را در سال‌های اخیر و در جریان تجاوز مستقیم به عراق و افغانستان و جنگ نیابتی عربستان علیه یمن مشاهده کرده و می‌کنیم.

امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) این الگوی معرفت‌شناسی دفاعی را ناصواب دانسته و به‌کلی مردود به حساب می‌آورد. همان‌طور که در بخش قبل مورد تأیید قرار گرفت ایشان از منظر هستی‌شناسانه قائل به نگاه دوبعدی به جهان و جوهرهای آن هستند، لذا به‌صورت کاملاً طبیعی از دل این هستی‌شناسی، یک معرفت‌شناسی خاص بیرون می‌آید یعنی دفاع توانمند ساز و قابلیت محور. در قسمت چارچوب نظری به‌صورت روشن معنای توانمندی و قابلیت محوری بیان گردید. امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در چارچوب معرفت‌شناسی توانمند ساز و قابلیت محور معتقدند که زور و قدرت مادی تنها ابزار دفاع نیست، بلکه در میان راه‌های گوناگون دفاع زور تنها یکی از راه‌های دفاع می‌باشد، به عبارت دیگر در معرفت‌شناسی دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) دفاع دارای صورت‌هایی گوناگون است که بر طبق هستی‌شناسی دوبعدی، هم مادی و هم معنوی است به همین علت منحصر نمودن آن در زور کاری معقول نخواهد بود. ایشان در این رابطه می‌فرمایند: «دفاع هم همیشه با آلات قهریه نیست، با مشت نیست، با تفنگ نیست، گاهی دفاع با فهمیدن است، گاهی دفاع با زبان است»^۱. در این جمله امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به‌صراحت زور را تنها به‌عنوان یکی از چندین ابزار دفاعی معرفی می‌نمایند، این جمله به‌درستی الگوی معرفت‌شناسی دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) را روشن می‌نماید و مشخص می‌کند که دفاع در نظر ایشان نه‌تنها مبتنی بر سخت‌افزار نیست بلکه دقیقاً در چارچوب الگوی مبتنی بر توانمندسازی و قابلیت محوری است.

در این الگو سخت‌افزار تنها یکی از مؤلفه‌های دفاع محسوب می‌شود درحالی‌که دفاع دارای مؤلفه‌های دیگری نیز می‌باشد، مؤلفه‌هایی که هرکدام به‌تنهایی دارای اهمیت زور می‌باشند، امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در تشریح این مؤلفه‌ها می‌فرمایند: «در دنیا یک جنگ عظیم و یک چالش بزرگ بر پا

۱. بیانات مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در مورخه ۱۳۷۵/۹/۵ در دیدار جمعی از بسیجیان.

است، جنگ توپ و تفنگ نیست، اما جنگ اراده‌ها، عزم‌ها، سیاست‌ها و تدبیرها است^۱. باید توجه داشت که یکی از مؤلفه‌های اساسی دفاع در مدل معرفت‌شناختی دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله العالی) عنصر «بصیرت» است. وقتی چنین جنگ عظیمی در حال وقوع است بصیرت به عنوان چراغ راه می‌تواند باعث تشخیص صحیح از غلط گردد. معظم له در بیانی به اهمیت بصیرت اشاره نموده و می‌فرماید: «به مسئله بصیرت اهمیت بدهید، بصیرت در هدف، بصیرت در وسیله، بصیرت در شناخت دشمن، بصیرت در موانع راه، بصیرت در راه‌های جلوگیری از این موانع و برداشتن این موانع، این بصیرت‌ها لازم است. وقتی بصیرت بود آن وقت شما می‌دانید که با کی طرفید، ابزار لازم را با خودتان برمی‌دارید^۲».

بیاناتی که آورده شد نشان می‌دهد که معرفت‌شناسی دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله العالی) مبتنی بر الگوی توانمندسازی و قابلیت محوری است، به عبارت دیگر ایشان الگوی معرفت‌شناسی دفاعی مبتنی بر زور را به کلی رد نموده و معتقدند برای دفاع تنها نیست سخت‌افزار لازم است، بلکه زور یکی از مؤلفه‌های نظام معرفت‌شناسی دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله العالی) محسوب می‌شود. در واقع الگوی مطلوب معرفت‌شناسی دفاعی معظم له الگوی مبتنی بر توانمندسازی و قابلیت محوری است که مؤلفه‌هایی گوناگون را در برمی‌گیرد که در بالا و در خلال ادبیات ایشان آورده شد.

غایت‌شناسی دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله العالی): در قسمت‌های قبل مشخص گردید که قائلان به لیبرال دموکراسی سکولار از حیث هستی‌شناسی دفاعی قائل به تک‌بعدی بودن جهان و جوهرهای موجود در آن هستند به این معنا که جهان و اجزای آن را اموری قلمداد می‌کنند که صرفاً در حیطه‌ی مادیات جای می‌گیرند. همچنین مشخص گردید که به صورت طبیعی از دل چنین هستی‌شناسی‌ای نوع خاصی از معرفت‌شناسی بیرون می‌آید، الگویی از معرفت‌شناسی که انجام هر نوع عملی را در راستای رسیدن به هدف مجاز می‌شمارد و هیچ‌گونه محدودیتی در انتخاب وسیله برای رسیدن به هدف ایجاد نمی‌کند، و همچنین بیان شد که افرادی که دارای چنین تفکری هستند دارای الگوی معرفت‌شناسی دفاعی مبتنی بر زور هستند. از دل این هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی نوع خاصی از غایت‌شناسی بیرون می‌آید که هدف آن منفعت‌طلبی است.

۱. بیانات مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی) در مورخه ۱۳۸۶/۲/۳۱ در دیدار با بسیج دانشجویی دانشگاه‌ها.

۲. بیانات مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی) در مورخه ۱۳۸۸/۷/۱۵ در دیدار با مردم چالوس و نوشهر.

گفته شد که غایت همان هدف نهایی است که اهداف کوتاه برد و میان برد در راستای آن و در جهت رسیدن به آن تعریف می‌گردند. بدیهی است که وقتی جوهر هستی مادی تصور گردد و معرفت‌شناسی آن با الگوی مبتنی بر زور تعریف شود، تنها غایت ممکن کسب سود و منفعت هر چه بیشتر خواهد بود. زیرا وقتی جهانی دیگر وجود نداشته باشد و پرونده‌ی انسان در همین جهان بسته شود لزومی ندارد که افراد چیزی غیر از نفع شخصی را غایت آمال خود قرار دهند.

در مقابل با توجه به توضیحاتی که آورده شد مشخص گردید که امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) این الگوی هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی را رد نموده و الگویی کامل که جوانب گوناگون را در بر گیرد معرفی می‌نماید. ایشان جوهر هستی را مرکب می‌دانند یعنی معتقدند از حیث هستی‌شناسی دفاعی جهان هستی دارای دو بعد مادی و معنوی است که اساساً بعد معنوی آن دارای اهمیتی بیشتر نسبت به بعد مادی است. ایشان معتقدند از حیث معرفت‌شناسی دفاعی الگوی دفاع مبتنی بر قابلیت محوری و توانمندسازی درست است، زیرا این الگوی معرفت‌شناختی قابلیت پاسخگویی به سؤالات هر دو گروه مادی‌گرا و مادی-معنوی‌گرا را دارا می‌باشد.

پرواضح است که این‌چنین هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی که بیان شد غایتی به مراتب عمیق‌تر از منفعت‌طلبی دارد غایتی که نام آن «سعادت طلبی» است. سعادت یعنی خیر دنیا و آخرت را توأمان داشتن، یعنی این‌که راهبرد دفاعی کشور باید به نحوی باشد که موجبات سعادت افراد جامعه را به صورت فردی و در کلیت آن به صورت جمعی فراهم آورد. به همین علت است که دفاع در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ابزاری برای سیر به سوی خداست و خودش فی‌نفسه هدف نمی‌باشد و همچنین دفاع در اندیشه‌ی ایشان با اهداف طاغوتی نظیر منفعت‌طلبی مقید شده است.

امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در این رابطه می‌فرماید: «نمی‌توانند به جمهوری اسلامی ضربه کاری وارد کنند، سرش همین ایمان، توجه و پابندی مردم به دین، حضور معنویت در زندگی مردم، و این احساس است که نظام جامعه به سمت عدالت حرکت کند». در این فراز از فرمایش معظم له «عدالت» به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های سعادت طلبی مورد توجه قرار گرفته است. ایشان در همین رابطه می‌فرمایند: «هر چه می‌توانید جوانان نیروهای مسلح! خودتان را بیشتر با دانش، با عمل، با تقوا و پرهیزگاری و پاکدامنی مجهز کنید. بدانید خدا با شما است و ان‌شاء الله دعای حضرت بقیه‌الله (ارواحنا

۱. بیانات مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در مورخه ۱۳۷۴/۹/۲۵ در دیدار کارگزاران در روز عید مبعث.

فداه) پشتیبان شما است. هرچه نیروهای مسلح خودشان را، جان‌های پاکیزه‌ی خودشان را با یاد خدا و ذکر خدا و معنویات مأنوس‌تر کنند توانایی‌ها بیشتر خواهد شد، قدرت بازدارندگی آن‌ها بیشتر خواهد شد^۱. در این فراز معظم له به وسایل سعادت طلبی که همان دانش، تقوا، پاک‌دامنی و در بیانی کلی معنویات است اشاره می‌کند.

روش‌شناسی دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): روش‌شناسی عصاره‌ی سه سطح تحلیل قبل است، یعنی بسته به اینکه از حیث هستی‌شناسی کدام رویکرد را بپذیریم، از حیث معرفت‌شناسی کدام رهیافت را قبول کنیم و در نهایت از حیث غایت‌شناسی کدام روی‌آورد را موردپذیرش قرار دهیم، برای رسیدن به اهداف خود روش خاصی را بر خواهیم گزید. در ادبیات دینی روش دفاع جهاد معرفی شده است که در زمان غیبت امام معصوم (علیه‌السلام) منحصر می‌شود در جهاد دفاعی. جهاد تدافعی به معنای بذل مال، جان و توان در راه اعتلای اسلام و اقامه‌ی شعائر دینی است (درویشی و فردی، ۱۳۹۳: ۱۸).

طی یک تحلیل منطقی می‌توانیم به این نتیجه برسیم که اندیشمندی که از حیث هستی‌شناسی دفاعی دنیا را دوعبدی می‌داند و به لحاظ معرفت‌شناسی دفاعی الگوی دفاع توانمند ساز و قابلیت محور را پذیرفته و غایت‌نهایی دفاع را وصول به سعادت می‌داند، طبیعتاً از لحاظ روش‌شناسی شیوه‌ای را برمی‌گزیند که با اصول اخلاقی سازگار باشد، به خلاف گروه دوم که روش‌های غیراخلاقی را برای رسیدن به هدف مجاز به حساب می‌آورند.

امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) روش‌هایی را برای نیل به اهداف دفاعی مشروع به حساب می‌آورد که مطابق با اصول اخلاقی باشد، دقیقاً به همین علت است که ایشان برای نشان دادن وجوب و اهمیت دفاع از اسلام و مسلمین به کاربست باب افتاء که به لحاظ علم منطق فصل خاص مراجع تقلید شیعه به حساب می‌آید می‌پردازد و می‌فرماید: «دفاع از اسلام و مسلمین واجب است» (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۷۹، پاسخ به سؤال ۱۰۴۹).

ایشان در یکی از بیانات خود به شیوه و روش صحیح حرکت اشاره نموده و می‌فرماید: «شهادت به این معنا است که یک انسان، برترین و محبوب‌ترین سرمایه‌ی دنیوی خویش را نثار آرمانی سازد که معتقد است زنده ماندن و بارور شدن آن به سود بشریت است و این یکی از زیباترین ارزش‌های انسانی است و آنگاه که آرمان مطلوب او الهی و آرزوی همه‌ی پیامبران خداست این ارزش در صدر همه‌ی

۱. بیانات مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در مورخه ۱۳۹۱/۷/۲۱.

نیکی‌های بشر قرار می‌گیرد و در هیچ ترازوی مادی نمی‌گنجد. پذیرش این تفکر همان عامل خیره‌کننده‌ای است که مجاهدان راه حقیقت نیرویی برای باطل ساختن همه‌ی محاسبات جبهه‌ی خصم می‌بخشد و چنان‌که به تدبیر دانسته شده است دشمن را دچار بن‌بست و عجز و حیرت می‌سازد^۱. در این سخنان ایشان به‌طور آشکار مباحثی را درباره‌ی روش‌شناسی دفاع مطرح ساخته‌اند و در لابه‌لای سخنان خویش جهاد و داشتن روحیه‌ی جهادی را به‌عنوان مهم‌ترین روش دفاع مطرح ساخته‌اند.

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش پیش رو از نوع پژوهش‌های کیفی توسعه‌ای - کاربردی است که با روش توصیفی-تحلیلی و شیوه‌ی مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای به انجام رسیده است. ابزار گردآوری داده‌ها فیش‌برداری بوده است و جامعه‌ی آماری آن کلیه اسناد و مدارک مرتبط با موضوع است که در کتابخانه‌ی ملی ایران و کتابخانه‌ی دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام) موجود است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

در صفحات و سطور در پیش‌آمده تجزیه و تحلیلی مبسوط از فرمایشات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) مطابق چارچوب نظری طراحی شده در ابتدای نوشتار آورده شد. با تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش مشخص گردید که نگاه هستی‌شناسانه‌ی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به دفاع دویبعدی است. یعنی ایشان هستی را دارای دو بعد دنیوی و اخروی می‌دانند و البته بعد اخروی را بر دنیوی رجحان می‌نهند. معرفت‌شناسی دفاعی معظم له توانمند ساز و قابلیت محور است. به عبارت دیگر مناطق معرفت دفاع در اندیشه‌ی ایشان هرگز زور نبوده است، بلکه آمیخته‌ای از مؤلفه‌های گوناگون است که عنصر قوه‌ی قهریه تنها یکی از اجزای آن است. غایت شناسی دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) سعادت طلبی است یعنی هم خیر دنیا و هم خیر آخرت را برای بشریت خواهان است. و در نهایت روش‌شناسی دفاعی ایشان دایره مدار اخلاق تعریف می‌گردد.

درواقع از منظر ایشان تنها راه‌های اخلاقی را می‌توان برای انجام دفاع به کار برد و کاربست روش‌های غیراخلاقی هرگز مجاز نیستند. در این مجال برای ارائه شفاف مطالب و تنقیح یافته‌های پژوهش آنچه در طول این چهار ساحت بیان گردید در جدول شماره یک آورده شده است.

^۱ بیانات مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در مورخه ۱۳۸۰/۱۰/۱۵.

جدول ۱: تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

دفاع در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)		
<p>۱. دارای دو بعد مادی و معنوی؛</p> <p>۲. اولویت ابعاد معنوی دفاع؛</p> <p>۳. ارزش‌های معنوی به‌مثابه پیشران مادیات؛</p> <p>۴. تقویت ایمان به‌عنوان مهم‌ترین رکن دفاع.</p>	دوبعدی	هستی‌شناسی:
<p>۱. «فهم» به‌مثابه ملاک معرفت دفاع؛</p> <p>۲. «بصیرت» به‌مثابه ملاک معرفت دفاع؛</p> <p>۳. «ارتباط» به‌مثابه ملاک معرفت دفاع؛</p> <p>۴. «زور» به‌عنوان جزئی از دفاع.</p>	توانمندساز و قابلیت محور	معرفت‌شناسی:
<p>۱. خیر دنیا و آخرت به‌مثابه غایت دفاع؛</p> <p>۲. «عدالت» به‌مثابه یکی از اهداف دفاع؛</p> <p>۳. «دانش» به‌مثابه وسیله برای سعادت طلبی؛</p> <p>۴. «تقوا» به‌مثابه وسیله برای سعادت طلبی.</p>	سعادت طلبی	غایت‌شناسی:
<p>۱. انحصار دفاع در روش‌های اخلاقی؛</p> <p>۲. عدم جواز کاربست روش‌های غیر اخلاقی</p> <p>۳. کاربست عنصر «افتاء» در دفاع؛</p> <p>۴. «جهاد» و «روحیه‌ی جهادی» به‌عنوان مهم‌ترین روش دفاع.</p>	اخلاقی	روش‌شناسی:

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

الف- نتیجه‌گیری:

پژوهش در اندیشه‌ی دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به دو جهت دارای اهمیت است: اول آنکه ایشان تأثیرگذارترین عالم مسلمان در قرن بیست و یکم هستند و طراحی کلان‌دکترین دفاعی جمهوری اسلامی ایران طبق نظرات ایشان و مطابق جهان‌بینی معظم له صورت می‌گیرد؛ و دوم آنکه ایشان به‌عنوان یکی از مراجع عظام تقلید از سرچشمه‌ی معارف ناب معصومین (علیهم‌السلام) سیراب گشته است و از این‌رو پژوهش در اندیشه دفاعی ایشان می‌تواند کمک زیادی به درک عمیق از فرهنگ سیاسی تشیع داشته باشد. نوشتار حاضر با این پرسش که انگاره‌ی «دفاع» در اندیشه‌ی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) دارای چه مختصاتی است؟ به طراحی چارچوبی نظری پرداخت که اندیشه‌ی دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) را در چهار سطح کلان هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، غایت‌شناسی، و روش‌شناسی مورد بررسی قرار داد.

یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که انگاره‌ی دفاع در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) از حیث هستی‌شناسی دویعدی می‌باشد، یعنی هستی‌شناسی دفاعی ایشان هر دو ساحت مادی و معنوی را پشتیبانی می‌نماید. معرفت‌شناسی دفاعی ایشان مبتنی بر الگوی دفاع توانمندساز و قابلیت محور است. از منظر غایت‌شناسی ایشان هدف نهایی دفاع را سعادت طلبی می‌دانند. و در نهایت از جهت روش‌شناسی ایشان معتقد به کاربرد روش اخلاقی در دفاع هستند.

ب- پیشنهادها:

انجام این پژوهش راه را برای نگارش طیف وسیعی از پژوهش‌های کیفی در راستای شناخت هر چه بهتر اندیشه‌های امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در ساحت‌های گوناگون هموار ساخته است و در همین راستا پژوهشگران محترم می‌توانند مفاهیم مرکبی همانند مردم‌سالاری دینی، آزادی، کرامت انسانی، ولایت‌فقیه و غیره را با کاربرد این روش در هر یک از چهار سطح کلان مورد اشاره در مقاله در سپهر اندیشه‌ی ایشان بررسی نموده و به تحدید مرزهای معرفتی و مفهومی آن‌ها پردازند.

فهرست منابع:

الف - منابع فارسی

- قرآن کریم، مترجم: آیت‌الله ناصر مکارم شیرازی، تهران: دارالقرآن الکریم، ۱۳۸۵.
- مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله سید علی خامنه‌ای (مدظله العالی) (۱۳۷۹)، *اجوبه الاستفتائات*، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- بیانات مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله العالی)، قابل دسترسی در سایت: www.Khamenie.ir
- افتخاری، اصغر (۱۳۹۲)، «مفهوم سیاست در مکتب رضوی»، *فصلنامه فرهنگ رضوی*، سال اول، شماره سوم.
- بتون، تد؛ کرایب، یان (۱۳۸۴)، *فلسفه علوم اجتماعی*، مترجم: شهناز مسمی پرست و محمود متحد، تهران: آگه.
- جونز، و.ت (۱۳۸۳)، *خدایان اندیشه سیاسی*، مترجم: علی رامین، تهران: امیرکبیر.
- دال، رابرت (۱۳۶۴)، *تجزیه و تحلیل جدید سیاست*، مترجم: حسین مظفریان، تهران: مترجم.
- درویشی، فرهاد؛ فردی تازه کند، محمد (۱۳۹۳)، «بررسی اندیشه‌های دفاعی حضرت امام خمینی (ره)»، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، سال دوازدهم، شماره ۴۶.
- دهخدا، علی اکبر (بی تا)، *لغتنامه دهخدا*، تهران: سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور.
- سجودی، فرزاد (۱۳۹۳)، *نشانه شناسی کاربردی*، چاپ سوم، تهران: نشر علم.
- سید امامی، کاووس (۱۳۸۷)، *پژوهش در علوم سیاسی*، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم تحقیقات و فناوری و انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه السلام).
- صادقی فسائی، سهیلا؛ ناصری راد، محسن (۱۳۹۰)، «عناصر بنیادین پژوهش کیفی در علوم اجتماعی: هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، روش‌شناسی و روش‌شناسی و روش»، *مجله مطالعات علوم اجتماعی ایران*، دوره پنجم، شماره ۲۰.
- لطفی مرزناکی، رحمان (۱۳۹۴)، *دفاع هوشمند در اندیشه امام خامنه‌ای*، تهران: آوای سبحان.
- مارش، دیوید؛ فولانگ پاول (۱۳۷۸)، «پوست نه پوستین: هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی در علوم سیاسی»، مترجم: سیدعلی میر موسوی، *فصلنامه علوم سیاسی*، سال ۱۱، شماره ۴۲.
- معین، محمد (۱۳۸۰)، *فرهنگ فارسی*، تهران: امیرکبیر.
- میلز، سی رایت (۱۳۸۲)، *بینش جامعه‌شناختی*، مترجم: عبدالمعبود انصاری، تهران: شرکت سهامی انتشار.

- نای، جوزف (۱۳۸۷)، *قدرت نرم*، مترجمان: سید محسن روحانی و محسن ذوالفقاری، چاپ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه السلام).

- های، کالین (۱۳۸۵)، *درآمدی انتقادی بر تحلیل سیاسی*، مترجم: احمد گل محمدی، تهران: نی.

ب- منابع عربی:

- التهانوی، محمد علی (۱۹۹۶)، *موسوعه کشف اصطلاحات الفنون و العلوم*، بیروت: مکتبه لبنان.

- طوسی، محمد بن حسن (۱۳۹۰)، *الاستبصار فیما اختلف من الاخبار*، تهران: دار الکتب الاسلامیه.

- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، *الکافی*، چاپ چهارم، تهران: دار الکتب الاسلامیه.

- مراد، سعید (۱۹۹۲)، *نظریه السعاده عند فلسفه الاسلام*، القاهره: مکتبه الانجم المصریه.

- مغربی، ابوحنیفه (۱۳۸۵)، *دعائم الاسلام*، چاپ دوم، قم: موسسه آل البيت.

- مفید، محمد بن محمد بن نعمان (۱۴۱۳)، *المقننه*، قم: انتشارات کنگره جهانی هزاره شیخ مفید.

پ- منابع انگلیسی:

- Barbuor, Rosaline.S (2007), *Introducing to Qualitive Research: A Students Guide to Craft of Doing*, London: Sage Publication.

- Blaikie, N(1993), *Approaches to Social Enquiry*, Cambridge: Policy Press.

- Carter, Stacy.M & Little, Miles(2007), "Justifying Knowledge, Justifying Method, Taking Action: E pistemologies, Methodologies and Methods in Qualitive Research", *Qualitive Health Research*, Vol.17, No.10.

- Crotty, M(1998), *The Foundation of Social Research*. London: Sage Publication.

- Harding, S(1987), "Introduction: Is There a Femenist Method?" In: *Femenism and Methodology: Social Issues*, Bloomington: Indiana University Press.

- Schwandt, T(2001), *A Dictionary of Qualitive Inquiry*, London:Sage.

- Walliman, Nicholas.S.R(2006), *Social Research Methods*, London: Sage.

